

УДК: 94:329.78(=411.16)(477.83-25)“18/19”

Надія Скокова,
аспірант кафедри нової і новітньої історії України,
Український католицький університет (м. Львів, Україна)
nadiaskokova@email.ua

ПРОЕКТ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКИХ СІОНІСТІВ (КІНЕЦЬ ХІХ — ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті аналізується процес зародження єврейського національного руху у Східній Галичині. Головні акценти аналізу присвячені дослідженню єврейського світського середовища, з якого виділилось студентське товариство молодих активістів. Їхня діяльність мала всі три стадії, характерні для концепції М. Гроха про національне відродження — організаційну, культурно-освітню та політичну. Найважливішою стадією цієї діяльності єврейського студентства стало започаткування політичної партії — Єврейської національної партії. Головні завдання, які вони перед собою ставили — здобуття рівних політичних і цивільних прав для євреїв та виховання молодого покоління у дусі єврейського націоналізму. Ця теорія М. Гроха добре пояснює механізми еволюції національної ідеї від її початків до прийняття широкими верствами населення. Акцент здійснено на важливості соціокультурних умов та активності окремих постатей, які мали безпосередній вплив на формування модерної єврейської ідентичності.

Ключові слова: східногалицький сіонізм, єврейський національний рух, молодіжне товариство.

Nadiia Skokova,
PhD-Student at the Department of Modern history of Ukraine,
Ukrainian Catholic University (Lviv, Ukraine)
nadiaskokova@email.ua

THE PROJECT OF THE LVIV ZIONISTS' NATIONAL REVIVAL (FROM THE END OF XIX — UNTIL BEGINNING OF XX CENTURY)

The article analyzes the process of the birth of the Jewish national movement in Eastern Galicia. The main accents of the analysis are devoted to the study of the Jewish secular environment, from which the student association of young activists was distinguished. Their activities had all three stages, characteristic of M. Groh's concept of national renaissance — organizational, cultural, educational, and political. The most important stage in this activity of Jewish students was the founding of a political party — the Jewish National Party. Their main tasks — to achieve equal political and

civil rights for the Jews and to educate the younger generation in the spirit of Jewish nationalism. This theory of M. Groh clearly explains the mechanisms of the evolution of the national idea from its beginnings to acceptance by the general public. The importance of socio-cultural conditions and the activity of individual figures which had a direct impact on the formation of modern Jewish identity has been highlighted.

Key words: *East Galician Zionism, Jewish national movement, youth association.*

Кінець XIX століття став переломним в історії Галичини: національна ідея охопила всі національності, поряд із польськими політичними партіями утворюються перші українські й єврейські партії різних напрямків та ідеологій. Можна вважати, що 1894 рік став початком абсолютно нової політичної історії єврейської меншини Галичини. Складні модернізаційні процеси в галицькому середовищі, як єврейському, так і неєврейському, увінчалися створенням Єврейської національної партії. Така подія стала знаковою — поряд із популярними тоді асиміляційним та ортодоксальним рухами відбулось поширення національних ідей¹ поза межі інтелектуального середовища. Хоча для того, щоб національний рух став масовим, єврейським активістам знадобилось ще близько тридцяти років, і, звісно, не обійшлося без вагомих змін у соціокультурних умовах регіону.

Вивчення єврейського націоналізму в українській історіографії ще не стало предметом окремого дослідження. Головним чином ця тематика розвивається на Заході — Джошуа Шейнс вивчає формування єврейської свідомості, а вплив Гаскалі — Єжи Гольцер. У працях Джона-Пола Химки висвітлені аспекти багатонаціонального співіснування в регіоні, а загальні питання соціально-економічної історії зведені у синтезі Ізраеля Барталя.

Автор цієї статті ставить за мету дослідити умови єврейського середовища, проаналізувати вирішальні фактори та визначити головних діячів, що вплинули на формування єврейського національного руху в Галичині. Дане дослідження зведене до аналізу тенденцій підтримки національного проекту львівських сіоністів широким колом населення, яка стала масовою лише після 1918 року.

Вирішальну роль у формуванні національної позиції як модерного явища відіграло покоління єврейської світської молоді, яку часто в історіографії називали “євреями, яким не вдалось асимілюватися”. Це були євреї із заможних родин, які здобули університетську освіту, але не змогли прийняти асиміляцію. Частково на них вплинули принесені до Галичини ідеї Просвітництва про нову ідентичність, ідеї якої були

¹ Спрощена схема єврейського націоналізму має два антагоністичні напрями, які в історіографії називають “діаспорним націоналізмом” та “сіонізмом”.

поширені у вузькому колі однодумців — в купецьких колах Львова, Тернополя, Кракова і Бродів. Вони пропагували нову форму освіти, що в майбутньому мала забезпечити євреям емансипацію без втрати своєї релігійної ідентичності². Так, студенти Львівського університету, натхненні цими ідеями та стривожені масовими погромами єврейського населення в смузі осілості, у 1883 році утворили товариство “Міква-Кодеш”. Це середовище було найбільшим, проте лише одним із утворень, які почали з’являтися по всій Галичині.

Львівські майбутні сіоністи значною мірою перейняли ідеї та цілі галицьких маскілім. Ще однією поширеною в той час тенденцією, що вплинула на формування національної позиції світського єврейства, був вплив письменника Ашера Броде, який активно порушував питання про важливість фольклору, народної мови та культури для єврейського народу³. Початкова програма єврейських націоналістів не передбачала чогось більшого, ніж культурну та освітню діяльність серед місцевих євреїв, які часто не мали доступу до шкіл. Також вони розвинули концепцію маскілім про використання іврити у повсякденному житті. Цим вони не лише сприяли вивченню мови серед населення, але й почали за її допомогою конструювати модерну єврейську ідентичність, якої згодом вимагала політична активність.

Поява товариства в історії національного руху єврейського населення зумовила поширення ідей єврейського просвітництва — бути рівноправним громадянином держави, в якій мешкаєш, і зберігати власну культурну традицію. Такий підхід до національної ідентичності вимагав нового розуміння “єврейськості”⁴. У подальшому цей підхід до “створення модерної ідентичності” складав конкуренцію поширеній системі ортодоксальної освіти, яку забезпечували впливові хасидські місцеві громади.

Окрім ідей Гаскалі, не менш важливу роль у подальшій еволюції їхніх політичних поглядів, відіграли палестинофільські настрої, які стрімко ставали популярними у середовищі австрійських євреїв. До Міква-Кодеш входили студенти та гімназійна молодь, і з часом ідейне розуміння місії товариства зазнало кризи. Розбіжності у поглядах про підтримку палестинофільського руху зумовили розкол у середовищі, та

² Бартаць І., Полонські Е. Євреї Галичини під владою Габсбургів. *Полін. Вибрані статті*, (2011), 35–36.

³ Dawid Malz, Pierwszy redaktor “Chwili”. *Chwila*, 1733 (1924), 7.

⁴ Важливість послання Міква-Кодеш була у наступному: євреї мають стати рівноправними членами суспільства, і зробити вони це можуть лише через “модернізацію” — сучасний єврей повинен був не лише чітко усвідомлювати свою іудейську ідентичність, але й крокувати у ногу з часом — знати імперську мову та культуру. Таким чином почала сформуватися поширена подвійна ідентичність.

створення у 1888 році нового осередку — “Ціон”. Їхня діяльність і далі розвивалася у культурно-освітньому напрямку, проте з помітним наголосом про вирішення єврейського питання.

У 1892 році члени товариства опублікували політичний памфлет, який ліг в основу майбутньої політичної партії — першої єврейської партії національного спрямування. Брати Коркіси, Гершон Ціппер, Адольф Штанд і Давід Мальцер сформували програму крайової політики, яку видали брошурою під назвою “*Jakim powinien być program młodzieży żydowskiej*”⁵. Ці ідеї були особливою синтезою двох взаємовиключних ідеологій — сіонізму та діаспорного націоналізму. А головна ідея цієї програми — підтримка палестинофільських настроїв та еміграції до Палестини, природньо поєднувалася із необхідністю розвитку культурно-господарського потенціалу євреїв у Галичині.

У 1894 році лідер “Ціону”, Гершон Ціппер, організував першу конференцію єврейських націоналістів, після якої було утворено Єврейську національну партію та її польськокомовний орган — газету “Майбутне”. Молоді активісти дописували до цієї газети, матеріалів для друку не бракувало. Серед дописувачів кінця XIX ст. були й свідомі націоналісти, що продовжували поширювати національні ідеї серед галицьких євреїв, особливо після Першої світової війни. Це були А. Штанд, Лауфер, Габель, Г. Гешелес, С. Шілер та Д. Мальц⁶. На цій конференції, що проходила без згоди віденського центру, було прийнято програму подальшої діяльності партії в регіоні — підтримка економічного потенціалу євреїв у регіоні для їх подальшого переселення до Палестини⁷.

Цей проект національного відродження не був єдиною спробою сформувати політичні вимоги євреїв в Австрійсько-Угорській імперії, але, як показав час, був найуспішнішим.

Новостворена політична партія лише активніше стала розвивати організаційно-пропагандистську роботу. Окрім культурної роботи, організації курсів вивчення івриту, вечорів для вивчення історії та святкування Хануки⁸, абсолютно новою сферою діяльності галицьких націоналістів стала їдишська преса. Хоча й більшість активістів не підтримувала використання їдишу, який тоді вважався лише жаргоном, прагматичні цілі — достукатися до свідомості традиційного єврейства, вийти за межі вузького кола інтелігенції, були більшими.

⁵ Korkis A. *Jakim być powinien program młodzieży żydowskiej*. *Almanach i leksykon Żydostwa polskiego* (1938), 9–29.

⁶ Dawid Malz, Pierwszy redaktor “Chwili”, *Chwila*, 1733 (1924), 7.

⁷ ЦДІА України, м. Львів. Ф. 338. Оп. 1. Спр. 72. Арк. 1–6.

⁸ Shanes J. *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia*. Cambridge University Press, 2012, 67.

До певної міри ставлення газет до Палестини відбивало офіційну програму Галицьких сіоністів, сформульовані 1893 року в їхніх основних принципах партії. *Judisch-nationale Partei Galiziens* у цей час прийняла свою “подвійну програму”, яка розглядала розбудову єврейської батьківщини у Палестині як довготермінову мету, однак спрямовувала свою нинішню діяльність на те, що жити “єврейську національну свідомість та охороняти єврейські національні права на Галичині”⁹.

Так, на початку 1890-х років, на Галичині з’явився новий тип літератури: націоналістична преса, яка видавалася мовою їдиш. Важливим було те, що вони здійснили вирішальний внесок у трансформацію єврейської самосвідомості від винятково релігійної до національної шляхом прийняття релігійних норм, яких дотримувалися їхні читачі. Незважаючи на те, що такі газети як “*Dos folk*”, “*Der folksfraynd*”, “*Yidische folkstsaytung*” та “*Yidisches folksblat*”, часто існували впродовж лише одного чи двох років, вони забезпечували простір для спілкування рідною мовою для націоналістів, аби переконати маси не лише в тому, що євреї є нацією, але й у тому, що потрібно бути політично активними, аби здобути такі ж права, які мають інші нації¹⁰.

Галицьке середовище сіоністів було однорідним, і протягом свого існування не зазнало жодного внутрішньопартійного конфлікту. Однак, постали непорозуміння із віденським центром, який прагнув здобути більший організаційний вплив на палестинський рух у провінції. Головним розходженням в роботі було питання того, скільки уваги потрібно приділяти питанню покращення економічного стану місцевого, галицького єврейства.

Як згадував один із перших національних активістів, Адольф Штанд, умови Галичини не були до кінця сприйняті віденськими сіоністами — вони не могли усвідомити рівня бідності місцевих євреїв. У своїх записках А. Штанд пояснював, що зuboжиле населення не буде сприймати палестинських ідей, які звучали для них далекими і швидше біблійними. А для того, щоб залучитися підтримкою євреїв, сформувати у них модерний світогляд, потрібно спершу покращити їхнє економічно-господарське життя. Тому вимога політичних прав в Австрійській імперії — була незвичною частиною політичної платформи галицьких сіоністів. На середину 1890-х років єврейський національний рух, із безліччю об’єднань і близько 4000 членів по всій провінції, заручився сильною підтримкою світської інтелігенції Галичини. Однак навряд чи він міг

⁹ Шейнз Дж. Газети для народу: єврейський націоналізм і народження їдишистської преси на Галичині. *Полін. Вибрані статті* (2011), 113.

¹⁰ Там само, 110.

претендувати на те, щоб представляти сотні тисяч традиційних євреїв провінції¹¹.

Хоча в 1867 році було офіційно проголошено емансипацію єврейського населення в Галичині, повної свободи політичних, цивільних та економічних прав вони ще не отримали. Галицьке суспільство являло собою складне середовище співіснування тристоронніх відносин між євреями, поляками та українцями¹². У цей період відбувалося формування галицької єврейської громади у розвиток культурного й соціального образу модерного “галичанина”, який зберігся аж до Голокосту¹³. Безпосередньо на формування цієї модерної ідентичності впливали зовнішні тенденції політичного та культурного життя імперії, проте внутрішнє регулювання національного проекту здійснювалось саме ініціативами студентського середовища.

Наприкінці XIX ст. євреї були ідеологічно розділені між таборами асиміляторів, ортодоксів і наймолодшим — націоналістів. Окремо також виділився незначний і недовготривалий робітничий рух¹⁴. Цей внутрішньо-національний конфлікт не надавав сили для становлення помітної політичної позиції єврейської меншини Галичини. Асимілятори не визнавали необхідності у національній політиці¹⁵, а ортодокси вороже ставилися до модерної політичної програми світських євреїв, навіть коли вони почали говорити про збереження релігійних цінностей.

У середині 1890-х років творення національної політики Єврейською народною партією в галицькому середовищі виглядало справою першопроходьців: переважна кількість населення дотримувалася іудейської традиції, жила в традиційних замкнених общинах, і побоювалась нового.

Заходи націоналістів поширити політичну програму у провінції повільно здобували успіхи. Незважаючи на конституційні зміни у 1867 році, єврейське середовище залишалось по своїй природі релігійним та ворожим до нововведень. Це було чимось абсолютно невідомим навіть для молодого покоління. Поява самостійного єврейського політичного дискурсу була новою, але очікуваною закономірністю кінця XIX ст. Хоча в

¹¹ Шейнз Дж. Газети для народу..., 110.

¹² Химка Дж.-П., Сторони трикутника: відносини між поляками, українцями та євреями на Галичині під владою Австро-Угорщини. *Полін. Вибрані статті* (2011), 170–200.

¹³ Барталь І., Полонські Е. Вказ. праця, 33.

¹⁴ Про розвиток єврейського робітничого руху детальніше тут: Kuhn R. The tradition of Jewish anti-Zionism in the Galician socialist movement. *Refereed paper presented to the Jubilee conference of the Australasian Political Studies Association Australian National University, Canberra*, (2002), 1–21.

¹⁵ Feldman W. *Stronictwa i Programy Polityczne w Galicyi (1846–1906)*. Т. 1. Kraków, 1907, 276.

той час помітний відсоток євреїв приймав активну роль у польських політичних партіях (наприклад, асимілятори і націонал-демократи¹⁶), створення власної національної позиції, було безпрецедентним кроком у рамках Австро-Угорської імперії.

Тому коли у 1894 році було створено національну партію, здобуття підтримки мас стало цілим випробуванням. Одним із способів популяризації власної позиції була активна публікація своїх ідей в їдишмовній пресі. Заради цього сіоністи друкували не тільки політичні статті, але й природничі, історичні есеї, художню літературу і ребуси, за які можна було отримати призи. Таким чином видавці створили цілу газетну культуру, нову публічну сферу, в якій традиційні євреї могли безпечно брати участь і потроху ознайомлюватися із національною політичною програмою¹⁷.

Цими кроками, сіоністи намагалися посилити головне завдання свого руху — трансформувати релігійні єврейські общини Галичини в активних борців за політичну та економічну рівність в Австро-Угорщині. І хоча впродовж 1890-х років преса “ївритськими літерами” в середньому складала від 10 до 14 тис. примірників двотижневих газет на рік¹⁸, залучитися помітною підтримкою галицькі сіоністи не були спроможні. Тому після програшу на виборах, сіоністи відійшли від політики. Їхня діяльність була роками сконцентрована на розвитку молодіжного та кооперативного руху єврейства Галичини.

За перші декілька років існування, Єврейська народна партія так і не отримала масової підтримки. Єврейський націоналізм у 1897 р. залишався малочисельним рухом, який підтримувало декілька тисяч інтелектуалів¹⁹. Ймовірно, що нерозуміння їхньої програми зумовило низьку підтримку партії виборцями, коли перші єврейські кандидати балотувались до Райхсрату. Так у 1906 році, коли лідер Єврейської народної партії Адольф Штанд балотувався до парламенту, він здобув вдвічі менше голосів виборців, ніж його опонент, асимілятор Йозеф Гольд²⁰.

Хоча політична діяльність на початку ХХ ст. не позначилася значними успіхами для галицьких сіоністів, активісти і далі продовжували поширювати ідеї національної активної політичної позиції серед місцевого населення. Показово, що в 1913 році, Гершон Зіппер зумів зібрати

¹⁶ Прийнято вважати, що двома найпоширенішими у міжвоєнний період єврейськими ідеологіями були сіонізм і бундизм. Проте підтримки в Східній Галичині останній не зміг здобути через відсутність соціальної опори — значного робітничого руху.

¹⁷ Шейнз Дж. Газети для народу..., 122.

¹⁸ Там само, 124.

¹⁹ Shanes J. *Diaspora Nationalism and Jewish Identity...*, 50.

²⁰ *Ibid.*, 215.

велику суму коштів на закладення гімназії в Єрусалимі, а в 1914 році він став ініціатором відкриття регіонального відділення Єврейського народного фонду, який на зібрані кошти викупував землі у Палестині²¹. До початку Першої світової війни галицькі сіоністи продовжували розвивати молодіжний і кооперативний рухи із наголосом на національній рівноправності євреїв.

Перша національна політична програма, що була представлена 1892 р., заклала підґрунтя для створення політичної партії. Головний очільник східногалицького сіонізму Адольф Штанд у листах до знайомого писав, що природа та цілі їхнього сіонізму — у поєднанні палестинофільства і західноєвропейських традицій задля витворення сучасної людини²². Загалом ці тези програми можна поділити на дві частини, що поєднують аспекти сіоністської та діаспорної ідеологій. Аналіз її змісту показує, що головною (але далекосяжною) метою галицьких активістів було сприяння відновленню Палестини, національного дому. Ця частина залишилася малорозвиненою і не обґрунтовувала, яким саме чином це має виконуватися.

Друга частина програми стосувалася необхідності вимагати рівних політичних та економічних прав “у краї”, тобто в імперії²³. Це була нетипова для сіоністської ідеології постанова, чим і визначався особливий тип східногалицького сіонізму в подальшому існуванні.

В історіографії прийнято вважати, що діаспорний націоналізм та сіонізм — ідеології, що є антагоністичними, бо у них різні цілі. Поєднуючи компоненти обох ідеологій, східногалицький сіонізм сприяв тому, що його не можна віднести ані до класичної схеми ідеології “загального сіонізму”, чи поєднати з духовним сіонізмом Ахад Гаама, ані до діаспорного націоналізму фолькістів.

Така ідеологія визначала не менш важливу рису східногалицького сіонізму — їхню подвійну лояльність — національну і громадянську, до власної нації і держави, у якій вони проживали.

Під такими ідеологічними гаслами в Галичині сформувався найбільший на той час єврейський національний осередок. Насправді, така основа діяльності львівських сіоністів поставила їх на шлях перманентного внутрішнього протистояння: протиріччя всередині руху були характерною його рисою, особливо у міжвоєнний період, і часто провокували конфлікти, один із яких закінчився розколом осередку.

Ця політична діяльність, що була визначена програмою в 1892 році, діяла до 1939 року, і вона принесла для східногалицьких активістів багато

²¹ Dr. Gerszon Zipper — dla *Ż.F.N. Chwila*, 2784 (1926), 6.

²² Trzy listy Adolfa Standa. *Chwila*, 2774 (1926), 7.

²³ Korkis A. Op. cit., 9–29.

непорозуміння, як в світовому сіоністському середовищі, так і в діаспорному, — ані фолькїсти, ані бундисти ніколи не сприймали намірів галицьких сіоністів розвивати їхній регіональний аспект серйозно.

Таким чином, розвиток єврейського національного руху був складним і тривалим процесом. Львівським сіоністам довелося популяризувати свою політичну програму в той час, коли поширеними були тенденції асиміляції в польське середовище, або ж збереження традиціоналізму серед хасидських общин.

Трансформаційні процеси, зумовлені змінами в політичному середовищі Австро-Угорщини та культурному єврейському середовищі, забезпечили розвиток культурно-освітніх осередків, що дозволяли вивчати іврит та культуру. В подальшому ці дії вплинули на безпосереднє формування національних міфів — таких, наприклад, як шанування Хануки. Більш того, щоб забезпечити широку підтримку серед ортодоксального населення, галицькі націоналісти активно друкувалися у їдишомовних газетах. Вони проводили вікторини і обіцяли призи, в той самий час закликали традиціоналістів бути більше, ніж просто релігійною громадою. Обґрунтована в 1892 році головна ідея політичної платформи галицьких сіоністів акцентувала увагу на тому, що євреї мають усвідомити свою національну окремішність і боротися за рівне політичне визнання себе як нації.

Як показала їхня політична діяльність, досягти широкої підтримки виборців в австрійський період існування для сіоністів так і не вдалося. Наступні роки вони сконцентрували увагу на культурній роботі з молоддю та організацією єврейського середнього класу в кооперативний рух. І лише із закінченням Першої світової війни сіоністи повернулися до політичної діяльності і очолили єврейський національний рух у Східній Галичині.

REFERENCES

1. Bartal I., Polonsky E. (2011). *Yevrei Halychyny pid vladoiu Habsburhiv. Polin. Vybrani statti.* (Trans.). K.: Dukh i litera. [in Ukrainian].
2. Dawid Malz (1924). Pierwszy redaktor “Chwili”. *Chwila*, (1733). [in Polish].
3. Dr. Gerszon Zipper — dla Ż.F.N (1926). *Chwila*, (2784). [in Polish].
4. Feldman W. (1907). *Stronnictwa i Programy Polityczne w Galicyi (1846–1906)*. Kraków. [in Polish].
5. Himka J.P. (2011). *Storony trykutnyka: vidnosyny mizh poliakamy, ukraintsiamy ta ievreiamy na Halychyni pid vladoiu Avstro-Uhorschyny. Polin. Vybrani statti.* (Trans.). K.: Dukh i litera. [in Ukrainian].
6. Korkis A. (1938). Jakim być powinien program młodzieży żydowskiej. In: R. Golberger (ed.). *Almanach i leksykon Żydostwa polskiego*, Vol. II, 9–29. [in Polish].

7. Kuhn R. (2002). The tradition of Jewish anti-Zionism in the Galician socialist movement. *Refereed paper presented to the Jubilee conference of the Australasian Political Studies Association Australian National University*. Canberra. [in English].

8. Shanes J. (2011) Hazety dlia narodu: ievrejs'kyj natsionalizm i narodzhennia idyshysts'koi presy na Halychyni. *Polin. Vybrani statti.*(Trans.) K.: Dukh i litera. [in Ukrainian].

9. Shanes J. (2012) *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia*. Cambridge University Press. [in English].

10. Trzy listy Adolfa Standa (1926). *Chwila*, (2774). [in Polish].